

Franciszek Mroczo

Wałbrzyska Wyższa Szkoła Zarządzania i Przedsiębiorczości

KONCEPCJA NARRACYJNEJ OCENY KAPITAŁU INTELEKTUALNEGO PRZEDSIĘBIORSTWA

1. Wstęp

Przypisywanie ogromnej roli aktywom niematerialnym¹ przedsiębiorstwa w kształtowaniu przewagi konkurencyjnej i w budowaniu jego wartości nie wzbudza już dzisiaj wątpliwości. To przedsiębiorstwa innowacyjne, które w swojej strategii koncentrują się na wiedzy, na kapitale intelektualnym – czyli na unikatowych wartościach niematerialnych – zdobywają lepszą i trwałą pozycję konkurencyjną oraz mają wyższą wartość rynkową. Złożoność istoty wartości niematerialnych przedsiębiorstwa niestety nie ułatwia ich racjonalnej wyceny². Trudno jest bowiem dokonać jednoznacznej kwalifikacji księgowej wartości niematerialnych, oszacować je w przekonujący i adekwatny do znaczenia sposób, a co za tym idzie – formalnie je wycenić i wyznaczyć ich udział w tworzeniu wartości rynkowej przedsiębiorstwa. Ocena oraz pomiar wartości niematerialnych są jednak niezwykle przydatne, a nawet niezbędne w procesie zarządzania przedsiębiorstwem i w ogólnym obrocie gospodarczym. Celem niniejszego opracowania jest zwrócenie uwagi na istotę i podkreślenie znaczenia narracyjnej oceny kapitału intelektualnego w procesie zarządzania tym kapitałem ukierunkowanej przede wszystkim na realizację strategii i kreowanie sukcesu oraz przyszłości przedsiębiorstwa.

¹ Jako synonim kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa w literaturze spotyka się także określenia: „aktywa (zasoby) niematerialne” lub „czynniki niematerialne” (np. w rachunkowości lub w koncepcjach marketingu), „wiedza przedsiębiorstwa” (np. przy omawianiu aspektów ekonomicznych), „aktywa” lub „własność intelektualna” (np. jako czynnik prawny).

² Ocena, pomiar i wycena nie są kategoriami tożsamymi. Ocena oznacza najszerze ujęcie problemu i może być wyrażona przez sprecyzowanie sądu wartościującego, opinii o czymś, podkreślenie wartości lub znaczenia czegoś. Pomiar z kolei oznacza dobór miernika do określonej kategorii, którą mierzymy, i dokonanie samego pomiaru. Natomiast wycena to nadanie pieniężnej wartości, możliwej np. do bilansowego wykorzystania. W literaturze używa się także określenia „szacunek”, co oznacza przybliżone określenie wartości materialnej [6].

2. Kilka uwag z zakresu terminologii

Pomimo dużej roli i znaczenia kapitału intelektualnego w przedsiębiorstwie istnieją nadal określone ograniczenia w jego pomiarze. Wynikają one z:

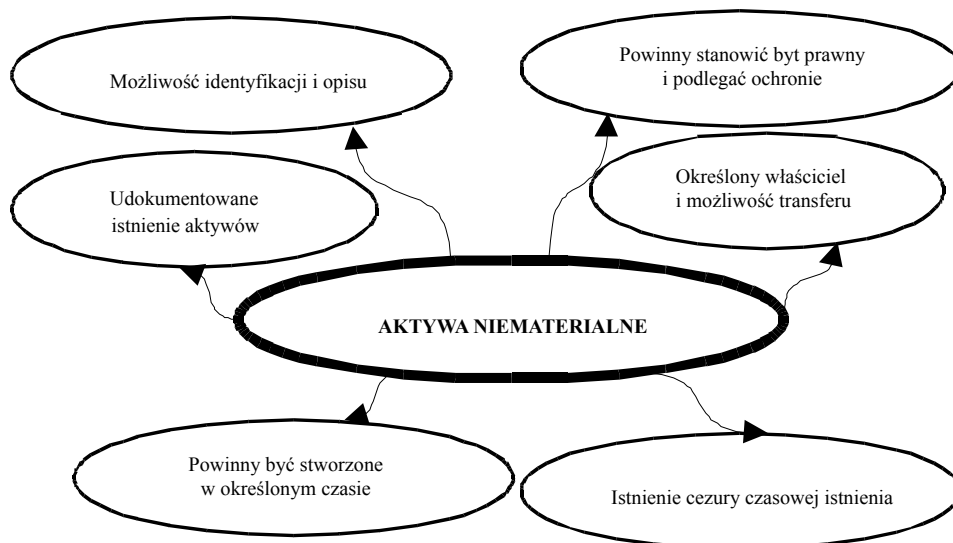
- braku jednolitej definicji pojęcia kapitału intelektualnego,
- braku jednorodności w definiowaniu jego składników,
- mnogości metod i modeli pomiaru,
- nieporównywalności uzyskanych wyników pomiarów [7, s. 78].

W celu uzyskania szerszego oglądu w tab. 1 przedstawiono kilka wybranych interpretacji pojęć z zakresu poruszanej problematyki. Analizując dane zawarte w tab. 1, można stwierdzić, że aktywa niematerialne to najszersze ujęcie istoty analizowanej sfery mieszczące w sobie zarówno kapitał intelektualny, jak i tę część złożonych aktywów niematerialnych, którą stanowią o aktywach intelektualnych, wiedzy, własności intelektualnej itp.

Tabela 1. Definicje wybranych kategorii czynników niematerialnych

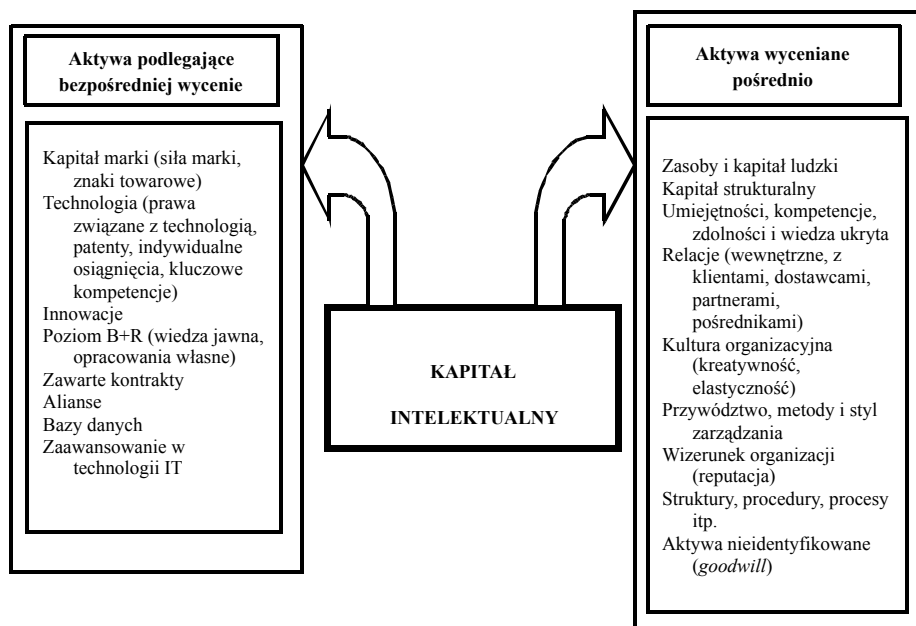
Lp.	Pojęcie	Definicje
1	Czynniki niematerialne	Szeroko: źródła przyszłych ekonomicznych korzyści podmiotu. Wszystkie elementy przedsiębiorstwa, które ono posiada, obok aktywów pieniężnych i materialnych. Wąsko: niefizyczne źródła przyszłych ekonomicznych korzyści podmiotu, które mają skończone życie, posiadają wartość rynkową niezależnie od podmiotu i które znalazły się pod jego kontrolą w wyniku zakupu bądź zostały wytworzone wewnętrznie po identyfikowalnym koszcie (definicja ICR)
2	Aktywa niematerialne	Czynniki niemające fizycznej postaci, oparte na wiedzy i stanowiące własność przedsiębiorstwa, które będą dla niego źródłem korzyści w przyszłości. Dające się zidentyfikować niepieniężne aktywa, które nie mają postaci fizycznej. Mogą być one uwzględnione w bilansie, gdy spełnione są warunki: <ul style="list-style-type: none"> • przedsiębiorstwo osiągnie z nich przyszłe korzyści ekonomiczne, które będzie w stanie kontrolować, • jest możliwa ich identyfikacja, pozwalająca na wyróżnienie od wartości firmy (definicja MSR 38). Wszystkie elementy istniejące w przedsiębiorstwie, obok kapitału pracującego i aktywów trwałych, które umożliwiają jego funkcjonowanie. Aktywa te pojawiają się jako ostatnie w procesie rozwoju i znikają jako pierwsze w fazie jego schyłku
3	Kapitał intelektualny	To „materiał intelektualny” – wiedza, informacja, własność intelektualna, doświadczenie, które mogą być wykorzystywane do tworzenia wartości. To suma wiedzy wszystkich pracowników firmy, która daje przewagę konkurencyjną na rynku (definicja T. Stewart). To ekonomiczna wartość dwóch kategorii niematerialnych aktywów przedsiębiorstwa: organizacyjnych (strukturalnych) i ludzkich (definicja OECD). To posiadanie wiedzy, wykorzystanie doświadczenia, organizacyjna technologia, relacje z klientami i zawodowe umiejętności które dają firmie przewagę konkurencyjną na rynku (definicja Skandia)
4	Aktywa intelektualne	Źródła przyszłych korzyści, niemające fizycznej lub finansowej postaci (podobnie jak kapitał intelektualny), których powstanie niekoniecznie jest wynikiem zastosowania wiedzy (np. lokalizacja, dostęp do surowców)
5	Własność intelektualna	Aktywa intelektualne są chronione prawnie jako własność intelektualna: kreatywna (znaki towarowe, prawa autorskie, programy komputerowe) i innowacyjna (patenty, projekty przemysłowe, tajemnice handlowe)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: [5].

Rys. 1. Charakterystyczne cechy aktywów niematerialnych z punktu widzenia wyceny i analizy ekonomicznej

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 2. Aktywa kapitału intelektualnego

Źródło: opracowanie własne.

Aktywa niematerialne, aby mogły być wyceniane i brane pod uwagę w analizach ekonomicznych, powinny być możliwe do identyfikacji i poddawać się opisowi. Powinien być określony ich prawny właściciel, a zatem mogą one także podlegać ochronie i transferowi. Aktywa te powinny być wytworem własnych, udokumentowanych działań przedsiębiorstwa lub też mogą być nabyte. Charakterystyczne cechy aktywów niematerialnych ważne z punktu widzenia ich wyceny przedstawia rys. 1.

Kapitał intelektualny to przede wszystkim różne rodzaje wiedzy przedsiębiorstwa, które tworzą wartość czynników opartych właśnie na wiedzy. To także zbiór jego doświadczeń, relacji z klientami i dostawcami oraz partnerami, zaawansowanie technologiczne przedsiębiorstwa ujawniające się w innowacyjności i zaawansowanych procedurach. Wytworami kapitału intelektualnego mogą być np.: skodyfikowana wiedza (wiedza jawna jako potencjalne źródło przyszłych korzyści), innowacyjny produkt z dużą zawartością nowej wiedzy, nowoczesna koncepcja zarządzania, marka, patent, nowa technologia, nowe relacje z klientami i partnerami, modyfikacja kultury organizacyjnej itp.

Kapitał intelektualny jest sumą aktywów niematerialnych opartych na wiedzy. Aktywa te można sklasyfikować jako takie, które mają oddzielny byt ekonomiczny i mogą być przedmiotem sprzedaży, oraz takie, które są wyceniane przy pomocy metod pośrednich w celu skutecznego podejmowania decyzji menedżerskich (rys. 2).

3. Pomiar kapitału intelektualnego

Współcześnie w świecie biznesu uznaje się bardzo wysoką rangę kapitału intelektualnego dla skutecznych procesów tworzących wartość. Coraz większą część rynkowej wartości przedsiębiorstwa stanowi jego kapitał intelektualny. Wraz ze wzrostem znaczenia kapitału intelektualnego coraz silniej odczuwa się brak obiektywnych, wiarygodnych i powszechnie akceptowanych (jednolitych) metod jego pomiaru³. Pomiar ten staje się niezbędny z kilku powodów:

- potrzeby obiektywnej wyceny wartości rynkowej przedsiębiorstwa i zwiększenie przejrzystości tego rynku,
- potrzeby określenia wpływu kapitału intelektualnego na tworzenie wartości przedsiębiorstwa i wynik jego działalności,
- dążenia do skutecznego i efektywnego zarządzania aktywami przedsiębiorstwa, w tym koncentracji na rozwoju kapitału intelektualnego,
- dążenia do właściwej alokacji środków inwestycyjnych w przedsiębiorstwie oraz na rynkach kapitałowych.

³ Obecnie można wyróżnić następujące metody pomiaru kapitału intelektualnego: stosunek wartości rynkowej do wartości księgowej (kapitalizacja rynkowa); ekonomiczna wartość dodana (zwrot na aktywach); bezpośredni pomiar kapitału intelektualnego (wykorzystanie określonych modeli); metody kart punktowych.

Problem nie jest prosty, ponieważ sama natura kapitału intelektualnego i jego składowych jest złożona i niematerialna. Często może wystąpić sytuacja, że ten sam czynnik tworzy różną wartość w zależności od przyjętej strategii, kultury organizacyjnej, stopnia jego⁴ w procesach przedsiębiorstwa itp. Zatem trudność w określeniu wartości kapitału intelektualnego wynikać może z jego elastyczności co do możliwości stosowania. Ważny jest także cel wyceny kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa. Wycena ta może więc być różna właśnie w zależności od celów i perspektywy, z jakiej jest dokonywana, np. ogólna wycena wartości przedsiębiorstwa dla określonych transakcji, wycena pojedynczego czynnika niematerialnego (np. marki, prawa autorskiego, patentu technologii, kontraktu), ocena kultury organizacyjnej, przywództwa, metody zarządzania itp.

Dotychczasowe metody pomiaru kapitału intelektualnego koncentrują się na określeniu tego kapitału za pomocą odpowiednio opracowanych wskaźników stanu oraz na wycenie jego wartości finansowej. Nie wszystkie jednak aktywa niematerialne można obiektywnie przedstawić w postaci pieniężnej, zresztą nie zawsze ta forma oceny jest przydatna z punktu widzenia celów organizacji (np. organizacji *non profit*). Właśnie brak obiektywizmu współczesnych metod oraz niemożność ich budowy na uniwersalnym, powszechnie akceptowanym fundamencie jest przyczyną ciągłego poszukiwania nowych metod oceny. Pożądane byłoby, ażeby wycena kapitału intelektualnego uwzględniała najistotniejsze jego elementy, była zrozumiała dla świata biznesu, ażeby stanowiła proste narzędzie, bez zbędnych i powiązanych obliczeń, by wreszcie wskazywała na kierunki doskonalące. Metody spełniające tak sformułowane warunki (oczekiwania) na razie nie opracowano. Dlatego też każda próba badawcza w tym zakresie pozwalająca bliżej poznać istotę tego specyficznego zasobu organizacji zasługuje na wsparcie i szczególną uwagę oraz przybliży nas do opracowania miernika uniwersalnego.

4. Wartość księgową a wartość rynkowa

W ocenie wartości rynkowej przedsiębiorstwa niejednokrotnie zachodzi problem rozbieżności między wartością rynkową a jego wartością księgową. Dzieje się tak, ponieważ wartość rynkowa jest skorygowana o wartość pozabilansową – kapitał intelektualny. Poza tym inwestorzy oceniają nie tylko aktualną pozycję rynkową, ale przewidują i prognozują możliwości rozwojowe przedsiębiorstwa. Wykorzystywane są przy tym modele opcji realnych, które pozwalają na ocenę wartości wybranych opcji realnych, na weryfikację przyjętych strategii konkurencyjnych ze szczególnym wyekspozowaniem kapitału intelektualnego w tworzeniu wartości dla przedsiębior-

⁴ Przyjmowanie wskaźników z uniwersalnej listy i odnoszenie ich do ocenianego przedsiębiorstwa (w oderwaniu od strategii) bez konfrontacji ich z celami firmy nie zawsze będzie stanowiło o sukcesie monitorowania zasobów niematerialnych, gdyż mogą być monitorowane te obszary, które nie mają znaczącego wpływu na sukces przedsiębiorstwa [3, s. 109].

stwa. Oczywiście wartość strategii z wbudowanymi opcjami nie oznacza automatycznie realnego wzrostu wartości przedsiębiorstwa, ponieważ należy uwzględnić dodatkowo umiejętności menedżerów w podejmowaniu decyzji, w ich konsekwentnym wdrażaniu (lub rezygnacji), a także w poszukiwaniu, kreowaniu okazji oraz elastycznym, adaptacyjnym lub też kreującym antycypacyjnym reagowaniu na zmiany.

Równie ważną kwestię w ocenie wartości kapitału intelektualnego stanowi określenie kosztu kapitału przedsiębiorstwa. Znajomość tego kosztu jest niezbędna do oceny jakości i ryzyka podejmowanych projektów, do wyceny wartości przedsiębiorstwa oraz w procesie analizy jakości podejmowanych strategii. Jego przeszacowanie lub niedoszacowanie może skutkować błędami w podejmowaniu decyzji strategicznych i niewłaściwą alokacją środków inwestycyjnych. Przy ocenie kosztu kapitału przedsiębiorstwa problemem staje się także brak obiektywnej wiedzy związanej z wpływem kapitału intelektualnego na wyniki finansowe oraz z wartością tego kapitału. Znajomość wartości i kosztów kapitału intelektualnego pozwoliłaby na obiektywną ocenę stopy zwrotu, na określenie rynkowej „siły” tego kapitału w stosunku do konkurentów, na wskazanie kierunków rozwoju i sposobów inwestowania w zasoby niematerialne.

5. Narracyjna ocena

Jednym z najważniejszych działań w systemie oceny kapitału intelektualnego powinno być zidentyfikowanie związków przyczynowo-skutkowych w obszarze wartości niematerialnych. Trafne rozpoznanie relacji w obszarze rentownych zasobów intelektualnych i ich poprawna ocena pozwalają na skuteczne zarządzanie przejawiające się kreowaniem nowych, twórczych obszarów zainteresowań przedsiębiorstwa budujących w rezultacie trwałą przewagę konkurencyjną. Ważne jest także dostrzeżenie i opisanie związków przyczynowo-skutkowych (relacji) zachodzących między rentownymi dla konkretnego przedsiębiorstwa grupami aktywów niematerialnych a wynikiem rynkowym całego przedsiębiorstwa. Zarządzanie tymi relacjami polega na ich identyfikacji, opisie i kreowaniu związków, jakie tworzą ze sobą kluczowe aktywa niematerialne dla wzrostu wartości przedsiębiorstwa [3, s. 109]. Wszystkie czynniki kapitału intelektualnego, jego zasoby, procesy oraz zachodzące między nimi interakcje powinny być analizowane pod kątem efektywności, skuteczności i kreatywności w tworzeniu i maksymalizacji wartości przedsiębiorstwa. Zdaniem autora właśnie metodę narracyjną należy traktować jako dodatkową, uzupełniającą, ale też niepodrzedną informację o stanie kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa. Może być ona pomocna w szczególności w procesie oceny „wartości ukrytych”⁵ kapitału intelektualnego oraz relacji zachodzących między wewnętrznymi i zewnętrznymi składowymi tego kapitału.

⁵ Znaczna część kapitału intelektualnego nie jest identyfikowana przez rachunkowość jako aktywa, a co za tym idzie – nie jest mierzona i prezentowana w sprawozdaniu finansowym. Stanowi ona obecnie tzw. wartości ukryte [2, s. 138].

Jeżeli się spojrzy na kapitał intelektualny z punktu widzenia koncepcji zarządzania wiedzą, to wydaje się, że przy ocenie tego kapitału należałoby się skoncentrować na opisie relacji (wewnątrz organizacji, z klientami, dostawcami, partnerami, pośrednikami), kultury organizacyjnej, innowacyjności przedsiębiorstwa, zarządzania zasobami ludzkimi kreującymi wiedzę, kompetencje, zdolności i umiejętności pracowników, przywództwa, metod stylu zarządzania itp. W tym kontekście trudno jest stosować znane już formalne metody wyceny kapitału intelektualnego i dlatego forma narracyjna prezentowania stanu i stopnia wykorzystania wiedzy w organizacji może znaleźć tu swoje zastosowanie. Jeżeli dodatkowo metoda narracyjna będzie nakierowana na ocenę kapitału intelektualnego i jego wpływ na wartość dla użytkowników, to może się wydawać, iż cel takiej oceny może zostać osiągnięty.

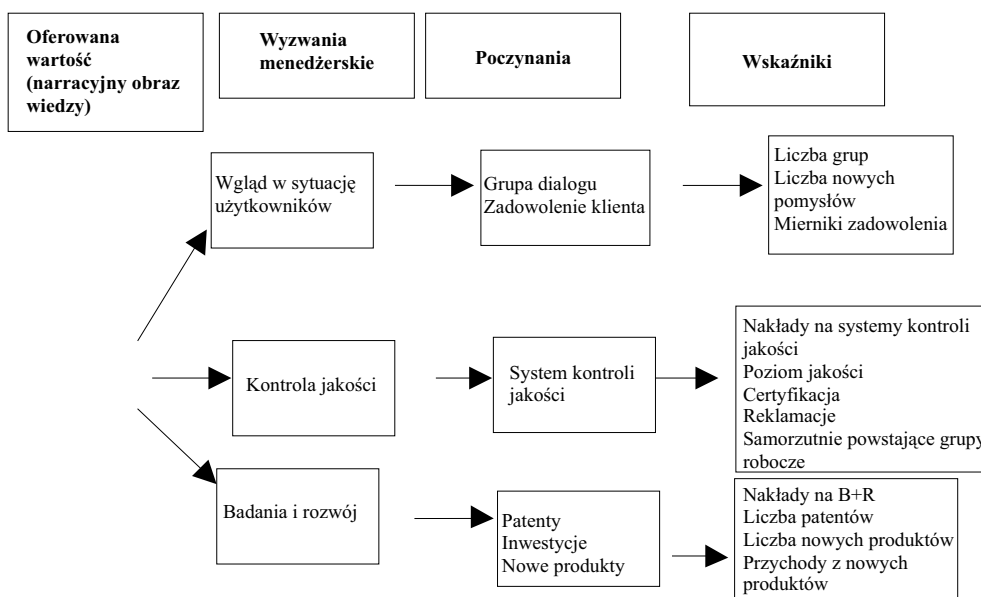
Przez samo pojęcie „narracja” należy rozumieć wypowiedź prezentującą ciąg zdarzeń uszeregowanych w jakimś porządku czasowym i logicznym [6, s. 568]⁶. Możemy zatem stwierdzić, że ocena narracyjna kapitału intelektualnego organizacji to opis wszystkich elementów tego kapitału z uwzględnieniem: ciągu zdarzeń zachodzących w określonym porządku z objaśnieniem związków przyczynowo-skutkowych zachodzących między zidentyfikowanymi elementami tego kapitału. Ponadto opis ten powinien przedstawiać rozwój kapitału intelektualnego, pokazywać sukcesy oraz napotkane trudności na drodze jego rozwoju, źródła pozyskiwania wiedzy na tle kultury organizacyjnej, działania stymulujące jego rozwój oraz podejmowane decyzje menedżerskie i ich uwarunkowania. W narracyjnej ocenie kapitału intelektualnego ważne jest, ażeby prowadzić ją od budowy wiedzy organizacyjnej w kierunku jej znaczenia dla użytkownika. Użytkownik (klient) otrzyma w efekcie produkt o dużej zawartości nowej wiedzy stanowiący dla niego określoną (dużą) wartość, przynoszący satysfakcję, prezentujący firmę od strony produkcji intelektualnej. Uproszczony schemat sprawozdania o kapitale intelektualnym, na który składają się: narracyjny obraz wiedzy, czyli inaczej oferowanej wartości, wyzwania menedżerskie, poczynania i wskaźniki, przedstawiono na rys. 3.

Narracyjną ocenę kapitału intelektualnego można wyposażyć fakultatywnie w prognozę określającą kierunki dalszych działań stymulujących rozwój tego kapitału. Takie uzupełnienie nadaje ocenie narracyjnej nowy walor ukazujący nie tylko spojrzenie historyczne, ale określający także kierunki wykorzystywania posiadanych zasobów. Może to być dodatkową przesłanką dla inwestorów w zakresie podejmowania decyzji gospodarczych.

Szczególnie ważną rolę może odegrać taka ocena w procesie wyboru kandydata do współpracy w ramach umowy partnerskiej, w której stosuje się zazwyczaj kryteria odwołujące się do bazy niematerialnych zasobów przyszłego koalicjanta, choć

⁶ Podobnie określa to pojęcie Wikipedia: narracja (*narrative*) – zbiór wszystkich elementów tekstu składających się na fabułę, reguł, za pomocą których te elementy są łączone, i zasad według których elementy te generują u odbiorcy poczucie obcowania z fabułą.

podkreśla się trudności w ich identyfikacji i szacowaniu. W takim przypadku należałoby narrację skoncentrować na takich elementach kapitału intelektualnego, jak: zaufanie do partnera będące potwierdzeniem jego kapitału relacyjnego (wcześniejsze pozytywne stosunki z partnerami strategicznymi, związki z odbiorcami, korzyści wynikające z tych związków), doświadczenia i kompetencje pracowników firmy uwarunkowane jego doświadczeniami rynkowymi, posiadanie *know-how*, reputacja przedsiębiorstwa wsparta kulturą organizacyjną i etyką działania [4, s. 205].

Rys. 3. Przykładowy schemat kluczowych składników sprawozdania o kapitale intelektualnym
Źródło: [1, s. 354].

W narracyjnej ocenie kapitału intelektualnego i jego wiarygodności pojawia się kwestia autorstwa tej oceny. Problem sprowadza się do obiektywizmu opisu zdarzeń zarówno pozytywnych, jak i negatywnych dla rozwoju i wykorzystania wiedzy przez organizację w procesie jej działalności podstawowej. Wydaje się, iż wiarygodności tej oceny może przysłużyć się powoływanie do jej redakcji zespołów z udziałem zewnętrznych specjalistów.

6. Zakończenie

Współcześnie w „nowej ekonomii” decydującą rolę w gospodarce odgrywają szeroko rozumiane aktywa niematerialne stanowiące w coraz większym stopniu o wartości przedsiębiorstwa, o jego wyróżnieniu i konkurencyjności na globalnym, liberalnym rynku. Rynek ten jest w coraz bardziej zdominowany produktami inno-

wacyjnymi, wysokich technologii, produktami z dużą zawartością nowej wiedzy. Trudności w ocenie wartości kapitału intelektualnego, a jednocześnie wzrost jego udziału w wartości przedsiębiorstwa generuje wiele problemów w racjonalnym podejmowaniu decyzji menedżerskich. Kapitał intelektualny jako główny, „miękki” czynnik konkurencyjności i kreowania wartości jest jednocześnie wielkim nieobecnym w zapisach księgowych. Zaprezentowany zarys narracyjnej oceny kapitału intelektualnego wskazuje, że może być ona z powodzeniem wykorzystana na potrzeby skutecznego zarządzania kluczowymi niematerialnymi zasobami przedsiębiorstwa.

Literatura

- [1] Joshapara A., *Zarządzanie wiedzą*, PWE, Warszawa 2006.
- [2] Michalczuk G., *Pomiar kapitału intelektualnego – problemy współczesnej praktyki*, [w:] M. Czerwińska, *Zarządzanie kapitałem intelektualnym*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007.
- [3] Mroczo F., Skowron P., *Wartości niematerialne a wartość przedsiębiorstwa*, [w:] M. Czerwińska, *Zarządzanie kapitałem intelektualnym*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007.
- [4] Pietruszka-Ortyl A., *Partnerstwo w polskim sektorze IT*, [w:] J. Stankiewicz, *Tendencje w zarządzaniu współczesnymi organizacjami*, Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2008.
- [5] Urbanek G., *Wycena aktywów niematerialnych przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa 2008.
- [6] *Słownik współczesnego języka polskiego*, Przegląd Reader's Digest, Warszawa 1998.
- [7] Sopińska A., *Ograniczenia w pomiarze kapitału intelektualnego przedsiębiorstwa*, [w:] M. Czerwińska, *Zarządzanie kapitałem intelektualnym*, Fundacja Rozwoju Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2007.

THE CONCEPT OF THE NARRATIVE EVALUATION OF A COMPANY'S INTELLECTUAL CAPITAL

Summary

The complexity of intellectual capital and its meaning for a company generate the need for the objective methods of evaluation and measurement. Unfortunately, all the previous theoretical achievements did not bring the solution to the problem. The author indicates that the narrative evaluation method may complement knowledge concerning the real state of a company's intellectual capital, especially its hidden values.